

Haver.

Af Havearkitekt C. Th. Sørensen

Begrebet Have spænder overordentlig vidt, saavel hvad Størrelse som Brug angaar. Det maa derfor fremhæves, at det følgende i første Række tager Sigte paa den *almindelige Bolighave ved Rækkehuse eller Villaer*; den Form, som det daarlige Ord Villahave har faaet Hævd paa. Det, Tyskerne kalder "Hausgarten".

Det maa ogsaa fremhæves, at det er meget vanskeligt at give bestemte og almenlydige Svar paa havemæssige Spørgsmaal, og at denne Fremstilling kun behandler de Haveelementer, som forekommer i enhver Have eller i de allerfleste i hvert Fald.

Havens Formaal.

Haven ved en Bolig kan enten bedømmes ud fra dens Værdi som *Dyrkningssted* for Planter eller som *Opholdssted*; den skal dog ofte opfylde begge Betingelser.

Man kan opstille to Hovedtyper : A) Dyrkningshaven og B) Hvilehaven (eller Opholdshaven).

A.

For Dyrkningshaven vil det være ønskeligt

1) at Jorden stedse bliver udsat for det størst mulige Maal af direkte Sollys, 2) at der er eller bliver Læ, og 3) at *Jorden* er af god Kvalitet.

Det er nyttigt at forestille sig tre rene Typer af Dyrkningshaver:

1) *U r t e h a v e n*, hvor der dyrkes Køkkenurter, Jordbær, lave Blomster, Roser og andre lave Planter.

2) *B u s k h a v e n*, hvor der plantes Frugt- og Blomsterbuske.

3) *T r æ h a v e n*, som baade kan bestaa af Frugttræer og alle andre Træer.

B.

For en Hvilehave gælder de samme tre Hovedbetingelser som for Dyrkningshaven, men her bliver Rækkefølgen 1) *Læ* og *Lukke* for *Indblik*, 2) *Sollysets* Adgang og 3) gode *Jordbundsforhold*.

Den udprægede Hvilehave kan eksempelvis have udelte græsklædt Bund, eller den kan bestaa i en lille Lund.

For en Fagmand er det utvivlsomt, at saadanne Haver med *ét enkelt Formaal* vilde være særdeles hensigtsmæssige, men de er meget sjældne. Reglen er, at en Have skal tjene to eller flere Formaal, der skal f. Eks. være

Græs, Blomster, Frugttræer.

Græs, Køkkenurter, Blomster.

Blomster, Køkkenurter, Frugttræer.

Husets Placering.

I de allerfleste Tilfælde vil det være en Hovedregel, at Huset bør lægges saaledes, at *Havearealet deles mindst muligt*.

Rækkehuse bør lægges helt ud i Vejskellet, hvor det er muligt. Ligger Indgangssiden mod Nord, bør denne formentlig lægges saa nær Vejen, som Byggelinien tillader det, men er Indgangen mod Syd, Øst eller Vest, kan det være formaalstjenligt at udvide Forhaven noget, f. Eks. til en Dybde lig Bredden, idet en ganske smal Forhave er temmelig værdiløs. Det er dog langt fra afgjort, at det ikke er bedre med mest mulig Baghave og mindst mulig Forhave. Et stort Stykke Havejord er mere værdifuldt end to smaa Stykker.

Fritliggende Huse (almindelige Villaer eller Parcelhuse) bør lægges saa langt ud i det ene Hjørne, som det er muligt, fordi dette giver mindst Deling af Havearealet og mindst mulig nødvendigt Gangareal.

Garage bør placeres saaledes, at der bliver kortest mulig Afstand til Vej, ligesom det er ønskeligt, at Adgangen til Bolig og Garage bliver ad samme Vej.

Stedlige Forhold kan naturligvis medføre, at en Placering, som giver en daarligere Have, vil give bedre Bolig. Huset kan lægges efter en Udsigt eller forskydes efter eksisterende Huse, saaledes at Solen faar bedre Adgang.

Højdeforhold.

Gælder det en mindre Bygning, vil det i de allerfleste Tilfælde være bedst, at der regnes med samme Terrænhøjde hele Vejen rundt, selv om det oprindelige Terræn afviger noget fra et vandret Plan.

Der kan naturligvis være Tilfælde, hvor det er bedst at beholde Jordens oprindelige Form, men for almindeligt Boligbyggeri paa smaa Grunde vil dette kun sjældent være af nogen virkelig Værdi.

Er Højdeforskellen under 5 cm paa m, er det i Reglen bedst og billigst at fremstille det nye Plan ved Opfyld alene.

Hvor udgravet Fyld fordeles paa Grunden, er det af megen Betydning, at Sökkellinien bestemmes rigtigt i Forhold til de nye Terrænkoter. Erfaringsmæssigt lægges store Bygninger ofte for lavt og smaa Huse for højt.

Husets Form.

Under Hensyn til det havemæssige er det heldigst, at Indgang, Køkkenindgang og Kældertrappe ved et mindre Hus ligger saa nær sammen som muligt, helst paa samme Side. En Kældertrappe bør ikke uden tvingende Grund lægges om til en anden Side end den eller de andre Indgange.

Hvor *Indgangen* findes i en Side, der ligger tæt til Naboskellet, vil det i Reglen være bedst at lægge Indgangsvejen langs Skellet, og derfor kan det være heldigt at lægge Trappen vinkelret paa Muren, i stedet for parallelt med denne.

Veranda- eller Havetrapp vil medføre stærke og uheldige Delinger i Haven, hvis de er høje og føres vinkelret ud fra Bygningen. I de allerfleste Tilfælde vil det være bedre at føre saadanne Trapper ned parallelt med Bygningen.

Indrettes der ved Huse med høj Kælderetage en *Jordterrasse i Plan* med Stuegulvet eller et å to Trin lavere, saa vil det ud fra æstetiske Hensyn være ønskeligt, at Terrassen faar en Udstrækning lig den paagældende Hussides ubrudte Længde.

Jordbundsforholdene.

Findes der et sundt og godt Muldlag paa Arealet, er det ved Byggearbejdernes Udførelse særlig vigtigt at bevare dette ubeskadiget og ublandet. Et vist Muldlag er nødvendigt for Plantevækst, i hvert Fald for den Art Plantevækst, som hører en Have til. Muldlagets Værdi for Planterne beror ikke alene paa dets Indhold af Humusstoffer, men i nok saa høj Grad paa dets Bakterieliv, og dette kan kun udfolde sig nær Jordoverfladen. Det kan

skønnes, at de øverste 30 cm Muld er mere værdifuldt end det underliggende, for slet ikke at tale om Muld, som i Aarevis har været dækket af tykkere Fyldlag.

Under et Byggearbejde bliver Jorden tiltrampet paa en meget effektiv Maade, Mulden opblandes med Ler, Sten og Træaffald, hvilket er særdeles skadeligt for den kommende Plantevækst, og det er meget besværligt at arbejde med saadan Jord. Da nu tilmed Muld bliver vanskeligere og vanskeligere at skaffe i Byerne, saa maa det meget anbefales, at det egentlige Muldlag altid afgraves for sig og oplægges i en særlig Bunke, før den dybere Udgravning og selve Byggearbejdet paabegyndes, og man bør ikke alene afgrave Mulden over selve Byggegrunden, men ogsaa 3 à 4 Meter udenfor, saaledes at intet Muld ødelægges ved Tiltrampning o. s. v. Dette gælder ikke mindst, hvor Udgravningen udføres med Maskine, hvorved Muld og Undergrund blandes saaledes, at Mulden fuldstændig ødelægges.

Hvor udgravet Fyld skal fordeles over et til Plantning eller Have bestemt Areal, bør det ogsaa være en Selvfølge, at man ikke begraver det oprindelige Muldlag under et tykt Lag Ler eller Sand. Det vil da være nødvendigt, at reole Mulden op igen, og dette er meget dyrere, end hvis Mulden straks bliver afgravet.

Er der saa meget Muld, at en Opfyldning af Ler eller Sand kan dækkes med et Muldlag af mindst 30 cm Tykkelse, er det naturligvis ikke nødvendigt at fjerne Mulden, hvor der fyldes op, men det vil dog ofte lønne sig alligevel, idet man for en ret ringe Bekostning er i Stand til at give Planterne særlig gode Livsbetingelser.

Hvor et Haveareal er uden Muld, maa der paa Lerunderlag regnes med Tilførsel af 20 cm Muld. Er Underlaget Sand, kan man nøjes med 10 cm Muld, som blandes med lige saa meget Sand, Gødning og Tørvestrøelse. Helst med 1 stort Læs tørvestrøblandet Gødning pr. 100 m².

Hegn.

Et Havehegn skal 1) hegne mod Mennesker og Dyr, 2) yde Læ, og 3) lukke for Indblik.

Ofte nøjes man med Opfyldelse af det første Krav, men en mindre Villahaves Godhed er i højeste Grad betinget af, at de to andre Krav ogsaa sker Fyldest.

Tætte Hegn af dødt Materiale

maa anses for ideelle Havehegn.

Højden bør hindre Indblik fra Vej og Nabo, altsaa ikke være under 1,80 m.

Naar man vil espaliere Planter paa et saadant Hegn, er det vigtigt, at det er varigt, og at det ikke kræver Kalkning, Maling eller andre Vedligeholdelsesforanstaltninger. M u r e maa anses for det bedste. Under Opførelsen maa der sørges for Midler til Fastgørelse af Espalier, bedst ved lodrette eller vandrette Metaltraade med 20 à 25 cm Afstand.

Fundamenterne maa ikke gerne være bredere end Muren.

Plankeværker og tætte Granraftehegn er ogsaa fortrinlige, i Særdeleshed hvis Stolperne udføres af Jern eller Beton. Granraftehegn bør i hvert Fald gives Stolper af Lærk eller Eg, da Gran alt for hurtigt raadner i Jordoverfladen.

Hegn af J e r n eller G l a s er næppe saa gode til Espaliering paa Grund af den store Varmelednings-evne.

S t a k i t t e r maa anses for meget daarlige Havehegn, de yder hverken Læ eller Lukke mod Indblik, og de foraarsager Træk, som er skadelig for Plantevækst.

Hegn af Traadfletværk

yder en god Beskyttelse som Armering for en opvoksende Hæk. Bevokset med Slynngplanter, stedsegrøn Vedbend f. Eks., kan et højt, stærkt Fletværkshegn være næsten ideelt.

Klippede Hække

maa næst efter Mure o. l. anses for det bedste Havehegn.

Maa der skaffes lukkende Hegn, inden Hække vokser til, vil Hønsevæv af svær Traad eller „dansk Staalgærde” paa Træpæle være egnet. Det opsættes før Plantningen, og der plantes tæt til Hegnet, saaledes at Traadvævet indvokses i Hækken. Hække plantes rimeligst i Skellinien, men vil man sikre sig absolut Ejendomsret, er det maaske heldigst at plante 30 cm indenfor.

Et stort antal løvfældende Arter af Buske og Træer er egnede til Hække. De vigtigste er Bøg, Avnbøg, Naur, Tjørn og Liguster. Det er bedst at bruge unge Planter, 2 eller 3 Aar gamle. De tre førstnævnte Arter plantes med 33 cm Afstand, Tjørn og Ligu-

ster med 20 à 25 cm Afstand. Alle disse Arter trives paa forskellig Jordbund; paa særlig fugtig Bund maa Avnbøg og Liguster foretrakkes. Den aarlige Tilvækst vil være yderst forskellig efter Jordbund, Klima og Behandling, der kan dog nok regnes med 25 til 50 cm.

Bøg (*Fagus sylvatica*)

er særlig smuk og værdifuld, fordi den beholder sit brune blanke Løv Vinteren over. Den taaler ikke saa godt stærk Tilbageskæring, Bøgehække bliver derfor temmelig brede.

Avnbøg (*Carpinus betulus*)

er særlig let at holde i smukke Hække, den beholder ogsaa delvis sit Løv Vinteren over, men det er vissent og straagult i Farve. Disse to Arter kan i Planteskolerne faaes i store omplantede Eksemplarer, meterhøje eller mere, men Prisen er høj, og da Væksten gerne er svag de første Aar efter Plantningen, vil det i Almindelighed ikke være fordelagtigt at bruge saadanne Planter.

Naur (*Acer campestre*)

er en smuk og stærk Hækplante, der dog er noget gennemsigtig om Vinteren og daarligt egner sig til lave Hække.

Tjørn (*Cratægus oxyacantha*)

er haardfør og villigtvoksende, smuk og tæt. Den taaler Nedskæring meget godt, har egentlig kun den Fejl, at den angribes af Sygdomme og Skadedyr, men Bekæmpelsen er let.

Liguster (*Ligustrum vulgare*)

danner ikke nogen særlig stærk Hæk, men den er sund, taaler Klipping og Nedskæring godt, og den er næsten stedsegrøn. En Varietet (*L. v. italum*) og en Art (*Ligustrum atrovirens*) har samme Udseende som almindelige Liguster, men er mere stedsegrønne. Den storbladede Liguster (*Ligustrum ovalifolium*) er smukkere og mere stedsegrøn, men den har som Hæk ondt ved at lukke for neden, og den fryser stærkt tilbage i strenge Vintre.

Et Utal af andre Planter vil kunne anvendes til Hække, de her nævnte maa dog anses for de bedste. Det kan dog nævnes, at paa særlig daarlig Jord kan *Sandtorn* (*Hippophæa rhamnoides*) komme i Betragtning, og at *Bornholmsk Røn* (*Sorbus scandica*) er særlig haard- og vindfør.

Stedsegrønne Planter vokser forholdsvis langsomt, de maa derfor gerne købes som ret store eller rettere gamle Planter, hvorfor de vil være temmelig dyre til Anvendelse i Hæk. Planteafstanden bør næppe være mindre end 25 cm, selv om Planterne er ganske smaa, med store Planter kan man komme helt op paa 80-100 cm.

Thuja, Buksbom og Tax maa anses for de vigtigste Arter til stedsegrønne Hække her i Landet.

Thuja (*Thuja occidentalis*)

vokser nogenlunde hurtigt, vel fra 20 til 40 cm aarlig. Varieteten *T. o. fastigiata* er særlig smuk til Hække, mere frisk grøn, og den vokser saaledes, at den ikke behøver Klipping. Thuja er næsten helt haardfør.

Buksbom (*Buxus sempervirens* og *B. s. arborescens*)

danner de smukkeste stedsegrønne Hække. Den er helt haardfør, men vokser langsomt, der kan næppe regnes mere end 10 á 20 cm om Aaret. Store Planter lader sig meget let omplante.

Tax (*Taxus baccata*)

er forsaavidt udmærket og smuk til Hæk, den vokser til omtrent som Thuja, men den svides ofte brun af Frosten. Da den som Buksbom taaler megen Skygge, er den særlig anvendelig under Træer og i solfattige Gaarde. Tax og Buksbom kræver god Jord og megen Næring.

Vedbend (*Hedera Helix hibernica*)

paa Fletværkshegn danner hurtigt en meget smuk og smal Hæk. Det vil være heldigt at binde Rørvæv paa Hegnet, for at give Vedbenden bedre Livsbetingelser. Der kan plantes smaa Planter med 25 cm Afstand eller store Planter med Potteklump, som gives 1 m Afstand. Ca. 50 cm Tilvækst aarlig, under gode Forhold og med rigelig Gødningstilførsel indtil 1 m aarlig.

Uklippede Hække

af vilde Roser, Buske som Syrener o. 1. vil sjældent kunne anbefales som Hegn mellem Haver i Villakvarterer, hvor der forlanges en vis Orden, og hvor Pladsen er knap. Under landlige Forhold hvor Haven ikke skal være saa velplejet, og hvor der er rigelig Plads, vil uklippede Hække eller Hegn være udmærkede.

Paa hosstaaende Skema er opført et Udvalg af Planter, som er egnede hertil.

Lærk, Gran og Fyr maa beskæres med faa Aars Mellemrum, hvis de skal holdes i nogenlunde lave og tætte Hegn.

Læplantninger

kan være nødvendige i større Haver og paa udsatte Steder, hvor Hæk eller Hegn alene ikke yder tilstrækkelig Læ. I Almindelighed vil det være formaalstjenligt at lægge en Gang langs Yderhækken og plante en eller flere Rækker Læplanter indenfor. De paa Skemaet over Planter til uklippede Hække nævnte Arter vil næsten alle egne sig til Formaålet. Stærkt blandede Læplantninger er næppe saa gode eller saa smukke som Plantninger af een Art eller af to Arter, valgte saaledes, at den ene giver Overlæ og den anden Underlæ. Der bruges gerne 1 Plante pr. m² i Læplantninger.

Havens indre Opdeling.

Til Adskillelse mellem en Haves enkelte Afdelinger. Baggrund for Blomsterplantninger o. s. v. kan naturligvis anvendes de samme Elementer som til de ydre Hegn. Men inde i Haven, hvor der ikke bliver Tale om Hegning mod Mennesker eller Dyr, vil der være god Anvendelse for *lette Espalier*, som kan bære en Bevoksning af Slyngroser, Clematis, Caprifolier og deslige. Saadanne Espalier kan udføres paa mangfoldige Maader af Træ eller Jern eller en Kombination af disse Materialer. Da de gerne skal skjules af Planterne, er der i og for sig ingen Grund til at gøre dem meget fine, det vigtigste er, at de bliver stærke, og at de ikke kræver Vedligeholdelse, da det er meget vanskeligt at fjerne Planterne for at male.

Dansk Staalgærde eller stortmasket Fletværk paa Jern eller Træstolper er billigt og særdeles formaalstjenligt til Espalier. Jerntraade udspændte mellem Stolper kan for saa vidt ogsaa være gode, men Kæder maa dog vist foretrækkes, saadanne er ikke meget dyrere, og holder sig nok saa smukt.

Højden af saadanne Espalier bør af Hensyn til Planter som de almindelige Slyngroser, Clematis og Caprifolier ikke gerne være under 2 m.

En mindre Have maa ikke opdeles mere end højst nødvendigt, da Væggene beskytter en stor Del af Jordoverfladen.

Hegnsplanter.

Botanisk Navn	Dansk Navn	Stort Træ	Mindre Træ, Løj Busk	Middelhøj Busk	Lav Busk	Særlig slank Form	Særlig bred Form	Smukt blomstrende	Smukke Frugter	Tætkvistet	Aaben Vækst	Vinterløvet	Stedsgrøn	Hurtigtvoksende	Langsomtvoksende	Særlig vindifer	Til tør sandet Jord	Til fugtig Jord	Skyggetalende
<i>Acer campestre</i>	Naur	●	●	..	●
<i>Berberis Thunbergii</i>	●	●	●	●	●
<i>Buxus sempervirens</i>	Buxbom	●	●	..	●
<i>Caragana arborescens</i>	Ærtetræ	●	●	●	●
<i>Cornus mas</i>	Kornelkirsebær	●	●	●
<i>Cornus sanguinea</i>	●	●	●
<i>Coryllus Avellana</i>	Hassel.....	..	●	●	..
<i>Cotoneaster acutifolia</i>	●	●
<i>Cotoneaster applanata</i>	●	●
<i>Cotoneaster multiflora</i>	●	●
<i>Cotoneaster Simonsi</i>	●	●	●
<i>Crataegus oxyacantha</i>	Tjørn.....	..	●	●	●	●
<i>Chaenomeles lagenaria</i>	Japansk Kvæde.....	●	●	●
<i>Eleagnus angustifolia</i>	Sølvblad	●	●
<i>Eleagnus argentea</i>	●	●
<i>Evonymus europæa</i>	Bened	●	●	●
<i>Fagus sylvatica</i>	Bøg	●	●	●
<i>Forsythia Fortunei</i>	●
<i>Hippophae rhamnoides</i>	Sandtidse	●
<i>Ilex aquifolium</i>	Kristtorn	●	●
<i>Juniperus communis</i>	Enebær.....	●
<i>Larix europæa</i>	Lærk	●
<i>Lonicera Ledebouri</i>	Gedeblad	●	●
<i>Lonicera Xylosteum</i>	●
<i>Lycium vulgare</i>	Bukketorn	●
<i>Philadelphus coronarius</i>	Uægte Jasmin.....	..	●
<i>Philadelphus grandiflorus</i>	●
<i>Philadelphus virginale</i>	●
<i>Picea alba</i>	Hvidgran	●
<i>Pinus montana</i>	Bjergfyr	●
<i>Prunus Mahaleb</i>	Weichsel	●
<i>Prunus Padus</i>	Hæg.....	..	●
<i>Prunus serotina</i>	Sildig Hæg.....	..	●
<i>Prunus spinosa</i>	Slaaen.....	●
<i>Prunus virginiana</i>	●
<i>Malus communis</i>	Vilde Æbler.....	..	●
<i>Ribes alpinum</i>	Fjeldribs	●	●
<i>Ribes sanguineum</i>	Blodribs	●
<i>Rosa Hugonis</i>	●
<i>Rosa cerisea pteracantha</i>	●
<i>Rosa rubiginosa</i>	Æblerose.....	●
<i>Rosa pimpinellifolia</i>	Klitrose.....	●
<i>Rosa rugosa</i>	Kartoffelrose	●
<i>Sambucus nigra</i>	Hyld	●
<i>Sorbus scandica</i>	Bornholmsk Røn	●
<i>Spiræa ariaefolia</i>	●
<i>Spiræa arguta</i>	●
<i>Spiræa van Houttei</i>	●
<i>Syringa vulgaris</i>	Syren.....	..	●
<i>Syringa chinensis rubra</i>	Kinesiske Syren.....	..	●
<i>Taxus baccata</i>	Tax	●
<i>Thuja gigantea</i>	Thuja
<i>Thuja occidentalis</i>
<i>Thuja occidentalis fastig.</i>
<i>Viburnum opulus</i>	Kvalkved	●
<i>Viburnum opulus roseum</i>	Snebolle	●
<i>Viburnum lantana</i>	●

Niveauovergange.

Indrettes Overgangen mellem to Planer i forskellig Højde som en Skraaning, bør denne helst ikke være for stejl, nødig mere end 1 paa 2, hellere 1 paa 3. Græsklædte Skraaninger vil i Almindelighed være det bedste og smukkeste, men man kan ogsaa dække en Skraaning med „flad” Plantevækst paa mange andre Maader. En Tilplantning med Pudeplanter eller meget lave Stauder kan være smuk, men den er ret kostbar og kræver meget Vedligeholdelsesarbejde.

Billigere og lettere at passe er brede, lavtvoksende Buske, f. Eks. den meget yndede Cotoneaster horizontalis.

En Tilplantning med Slynplanter som den stedsegrønne Vedbend, Caprifolier, Slyngrøser og deslige kan ogsaa tænkes, men er Skraaningen nogenlunde bred, vil Vedligeholdelsen være ret vanskelig.

Den almindelige Belægning med Sten og Tilplantning med „Stenhøjsplanter” mellem disse er oftest grim, ukultiveret og lidet fagmæssig.

Skraaninger kan tilplantes med en Hæk, der holdes i samme Bredder som disse. Der plantes en Række Planter foroven og forneden, ca. 30 cm indenfor Hækkens fremtidige Yderlinier, og imellem disse Rækker plantes uregelmæssigt med ca. 25-30 cm mellem de enkelte Planter indbyrdes. Hækken klippes vandret foroven og faar altsaa forskellig Højde mod det højere og lavere Terræn.

Lodrette Niveauovergange af Mur eller Beton vil der kun undtagelsesvis være Grund til at indrette i en Have.

Drejer det sig kun om en Højdeforskel paa 60 cm og derunder, vil Fliser paa Højkant være fortræffelige og billige. Men de bør ikke anbringes helt lodret, Forholdet 1 paa 0,2 vil erfaringsmæssigt passe godt. Fliserne kan sættes direkte i og paa Jord, og de behøver kun at gaa 20 cm i Jorden.

Det maa vistnok anses for ønskeligt, at Flisernes synlige Længde er større end Højden. Helt sikkert staar en saadan tynd Flisevæg ikke, men Opretningsarbejdet efter Vinteren er dog ubetydeligt og let udførligt. Saavel Beton- som Stenfliser er egnede, men det vil være vanskeligt at anvende Brudfliser.

Der kan plantes i de lodrette Fuger, men fortrinsvis over Fliserne, ens eller forskelligartede Planter, som kan hænge ned over Ydersiden.

Stengærder eller lodrette „Tørmure” er et meget

værdifuldt Haveelement, fordi de byder gode Voksepladser for et rigt Udvalg af særlig smukke og interessante Planter.

Materialet kan være ukløvede Kampesten, hvilket er det billigste, kløvede Granitsten, Kalksten, Sandsten, Skifer o. s. v.

Ophuggede Betonblokke er et særlig billigt, men ikke synderlig smukt Materiale. Klinkbrændte Mursten vil ogsaa kunne Bruges indtil 1 m Højde i halv Stens Tykkelse, naar Muren gives Hældning indefter.

Tørmure opføres saaledes, at Sten hviler paa Sten, men med rigelig Plads til Plantning i Stødfugerne. Plantning maa foretages samtidig med Opførelsen.

Paa svær leret Jord vil det lønne sig at lægge et 50 cm dybt Slaggefundament under sværere Mure.

Eksisterende Træer og Buske.

Er saadanne tilstede og af Værdi for en projektret Bebyggelse med Have, saa vil der i de allerfleste Tilfælde være en Del Foranstaltninger at iværksætte og Hensyn at tage. Udtyndinger og Beskæringer maa bestemmes paa Stedet af en Fagmand, det er ganske umuligt at give skriftlige almenlydige Anvisninger i den Henseende.

Man bør ikke være uvillig til fornuftige Udtyndinger, saadanne forsømmes i de allerfleste Tilfælde.

Ældre Læbælter, Hegn og Hække trænger ofte til Nedskaering.

Ældre forsømte Frugttræer kan i Reglen forynges ved Næringstilførsel, Sygdomsbekæmpelse og Beskaering.

Træer og Buske taaler ikke Afgravning eller Bort-hugning af for mange Rødder saa lidt som Opfyldning. Selv om de fleste Træer kan taale en Terrænførhøjelse af 15-20 cm, saa bør den undgaaes, fordi det er meget uskønt naar den naturlige Forbindelse mellem Stamme og Rod dækkes med Jord.

Henflytning af ældre Træer er mulig, men er dyr og lidet lønnede. Unge Træer af Elm, Pil, Robinie, Birk, Kastanie m. fl. vokser let 1 m eller mere i Højden om Aaret.

Frugttræer.

Frugttræer.

I mindre Haver er Frugttræer i Reglen af størst Betydning. Der findes et overordentlig stort Antal Sorter af vore vigtigste Frugtarter, og de er ret afvi-

gende paa mange Maader. *Frugttræer formeres* ved, at Kviste eller blot „Øjne“ fra et Moderindivid indpodes paa en Rod af et ungt Træ, som er opvokset efter Frøudsæd eller ved vegetativ Formering. I Reglen maa Podekvist (eller Okulationsøjne) og Rod være af samme Art, men Æbler kan podes paa en nærstaaende Træart, der hedder Doucin, og Pærer f. Eks. paa Kvæder. Saadanne Æble- og Pæretæer kaldes Dværgtræer, de vokser svagere, end Træer, der er podet paa Arten, „Vildstammetræer“, som Gartnerne kalder dem. Dværgtræer bærer ofte mere Frugt og Frugt i en bedre Udvikling og er for mange Sorters Vedkommende tidligere frugtbare, men de er nok saa modtagelige for Sygdomme og lever ikke saa længe. Forholdet er dog meget forskelligt for de forskellige Sorter, nogle bør aldrig dyrkes paa Dværgrod, medens andre i de fleste Tilfælde lykkes bedst paa en saadan.

Frugttræerne er højt udviklede Kulturplanter, de lider stærkt under Angreb af Sygdomme og Skadedyr, de kræver Læ, Sol, god Jordbund, Næring, Sprøjtning og andre Foranstaltninger mod Sygdomme og endelig nogen fagmæssig Beskæring.

De plantes oftest og bedst som det Gartnerne kalder toaarige Træer. De har da en Stamme af varierende Højde, 30-100 cm, og fire til seks kraftige Kviste, der skal danne Grundlaget for den fremtidige Krone. Et á to Aar ældre Træer kan faaes, men de byder ikke nogen særlig Fordel. Endelig kan en Del Sorter faaes som Træer med Stammer af 2 m Højde eller mere, de er almindeligvis ikke saa hensigtsmæssige, men de kan muliggøre Plantning under særlige Forhold.

Frugttræernes Pladsbehov er yderst varierende efter Slægt, Art og Sort. En svagtvoksende Sort paa Dværgrod kommer vel højest til at fylde 3 m i Tværmaal, medens et stortvoksende Æble, et Sødkirsebær eller en Valnød nemt dækker 12-15 m i Tværmaal.

Det kan regnes, at 10aarige Æbletræer dækker ca. 4 m, 20aarige 6 m og 30aarige 7-8 m.

Pæretæer kræver gennemgaaende lidt mindre Plads, 20aarige 4 m og 30aarige ca. 6 m.

Blommer kræver ca. 5 m som 20aarige, sure Kirsebær noget lignende, søde 8-10 m.

Sortsantallet er overordentlig stort, og det er meget svært at vælge de for Sted og Forhold bedst egnede.

Til Vejledning opføres her nogle Sorter, men med al mulig Forbehold.

Sommeræbler:

Transparente blanche, kræver kun ringe Plads men er tilbøjelig til at faa Kræft.
Skovfogedæble, sundere og større. Begge Sorter maa anses for taknemlige i Kultur.

James Grieve.

Høstæbler:

Rødt Annanasæble.

Guldborgæble.

Maglemer.

Vinteræbler:

Mølleskov.

Filippa.

Cox Orange, meget fin, men vanskelig.

Bellefleur de France.

Reinette Pederstrup.

De to sidste er nærmest til Husholdningsbrug.

Sommerpærer:

Colorée de Juillet.

Dr. Jules Guyot.

Høstpærer:

Seigneur.

Grev Moltke.

Dobbelt Philip.

Charneau.

Nouveau Poiteau.

Conference.

Blommer:

Rivers early prolific.

Victoria, lille Træ, umaadelig frugtbart.

Czar, vanskelig.

Leipzigiger Svedske.

Surkirsebær:

Skyggemorel.

Sødkirsebær:

Gult Spansk.

Dønnisens gule.

Elton.

Foruden de fire Hovedarter kan der være Tale om Dyrkning af forskellige andre Frugttræer.

Abrikøser kan kun dyrkes som espalierede paa Sydøst-, Syd- eller Sydvestmure (eller Plankeværker). En god Sort er Ferskenabrikos.

Fersken kræver sydvendt Espalier. Gode Sorter er Amsden og Early Alexander.

Baade Fersken og Abrikøser kan dække ret store Flader, og det kan i Følge deres Vækstmaade ikke

nytte at plante dem ved smaa og stærkt delte Vægflader. 5 à 6 m² maa anses at være Minimum.

Kvæder er mindre, meget smukke Træer, baade i Vækst og Blomstring. Frugten er meget yndet, men et Træ i en Have er tilstrækkelig til Forbruget. Portugisisk Pærekvæde er en god Sort.

Ægte Kastanie er et stort smukt Træ, men Frugten modnes her i Landet kun i gode Somre og paa god, let Jord og lun Plads.

Valnød er mere haardfør. Træet bliver stort, kræver efterhaanden 8-10 m og mere.

Figen modnes kun ved Espalier og kun i meget gode Somre.

Morbær kræver lignende Betingelser som ægte Kastanie. Træet faar som ældre en ejendommelig Vækst med vandrette Stammer eller Grene.

Vin kan dyrkes ved Espalier som Abrikos. Løvværket er meget smukt, og forskellige gulgrønne Sorter modner godt hvert Aar, f. Eks. Precose de Malingre.

Hassel dyrkes som Buske. De vil kræve 3 à 4 m Plads, men i Lærækker eller Nøddegange vil man passende kunne plante Buskene med 2 m Afstand i Rækken og 4 m mellem Rækkerne. Cosford, Lambert Filbert og Nottingham prolifer er gode Sorter.

Løvfældende Skovtræer

bør plantes med stor Varsomhed i mindre Haver, hvor de efterhaanden gør stor Skade baade ved Skyggevirksomhed og ved deres Forbrug af Vand og Næringsstoffer. Bøg, (med Blodbøg) Poppel, Ask, Hestekastanie og Elm er særlig skadelige Arter, Birk, Eg og Robinie skygger langt mindre og udpiner ikke Jorden saa stærkt.

Der findes et stort Antal Arter af *mindre Træer*, f. Eks. Rønnearter, Tjørnearter, Paradisæbler, „japan-ske“ Kirsebær og beslægtede Arter, Guldregn, mindre Poppelarter o. m. a.

Fra Planteskolerne leveres Træerne gerne som „stammede“, d. v. s., at Træet i Planteskolen er behandlet paa en saadan Maade, at det har en lige, tynd Stamme af varierende Højde, som ender i en mer eller mindre udviklet „Krone“. Alt efter Træets Alder bestaar denne af 4-6 aargamle Kviste, eller den er ældre og mere forgrenet. Til Plantning i Alléer, til Flankering af Indgange og Indkørsler o. m. a. maa saadanne stammede Træer ofte foretrækkes, ogsaa fordi de bedre kan beskyttes mod Overlast, idet de altid maa opbindes til solide Stokke, men i

Reglen opnaaes et bedre Resultat ved Plantning af ganske unge Træer, som udvikler sig paa Blivestedet. Saadan vil i Løbet af fem à otte Aar indhente og overflyve de stammede og ældre Træers Forspring, de staar bedre fast for Vinden og faar en mere karakteristisk Vækst.

Det vil ofte være formaalstjenligt at plante unge Træer tæt (1 m indbyrdes Afstand eller saa) og saa efterhaanden udhugge til det ønskede Antal.

Stedsegrønne Træer

bør ikke blandes med løvfældende, thi „klemmes“ stedsegrønne Planter af Løvtræer i Opvæksten, faar de nøgne Partier og vil ikke være i Stand til at frembringe nye Naale eller nyt Løv der igen. Ønskes det derfor, at Træer som Gran, Cypresser, Thuja o. 1. skal bevares grønne til Jorden, saa maa Plantningen passes omhyggeligt med Udtynding.

Da Naaletræer ikke har en udpræget Hvileperiode som løvfældende Træer, er de noget vanskeligere at omplante. Kun de allermindste Planter kan flyttes uden Klump, med større Planter lykkes Omplantning kun, naar de i Planteskolen stadig har været omplantede med det Formaal at frembringe en fast Rodklump. Plantningen maa foretages sent om Foraaret, midt i April til midt i Maj, eller om Høsten fra Midten af August til Septembers Slutning. Det gælder ogsaa for stedsegrønne Træer, at mindre Planter giver det bedste Resultat i det lange Løb, men der er noget mere Grund til at plante store Planter af stedsegrønne; dels vokser de meget langsomt, og dels er der næppe Tale om saa stor Forandring i Karakter eller Standsning i Vækst.

Buske.

De tre vigtigste frugt bærende Buske, *Ribs*, *Stikkelsbær* og *Solbær* kræver 2 m Plads.

Hindbær og ikke rankende Brombær har kun toaarige Grene, de vokser op den ene Sommer og bærer Frugt den næste, hvorefter de dør. De plantes i Rækker med 125 à 150 cm Afstand og 50 cm mellem Planterne i Rækken.

Rankende Brombær fylder temmelig meget og maa espalieres paa en eller anden Maade, de kræver mindst 2 m i Højden.

De mange forskellige Blomster- og Zirbuske kan inddeles ganske groft i følgende Grupper.

L a v t v o k s e n d e B u s k e under 1 m. De fin-

der Anvendelse til lave Hække og Hegn, til Underplantning, til Plantning imellem Blomster o. s. v. Den indbyrdes Afstand kan variere fra 40-60 cm.

Middelhøje Buske som Ribs, Diervilla, Spiræa o. l. kræver en indbyrdes Afstand af 100 til 150 cm.

Høje Buske som Syrener, Guldregn, Jasminer o. l. maa have 2 m Afstand eller mere. De bør dog plantes tættere med senere Udtynding for Øje eller mellemlantes med lavere Buske.

Buskplantninger beplantes gerne med mange Arter i kritikløs Blanding, hvilket er ret urimeligt. Det vil være naturligt at tilstræbe en vis Karaktervirkning, enten ved, at en enkelt Art dominerer Plantningen, eller ved Sammenplantning af Arter, som har samme eller lignende Karakterpræg. Men der kan ogsaa opnaas smukke Resultater ved Kontrastvirkninger. Endelig er mangfoldige Buske egnede til Enkeltplantning i Græs over lave Planter eller ved Mure og Hegn, fordi deres særlige Skønhed eller Ejendommelighed kun da udnyttes helt.

Espalierplanter.

Under Frugttræer er det nævnt, at visse Arter som *Abrikos*, *Fersken* og *Vin* maa dyrkes espalierede ved Mure. Desuden vil man med stor Fordel kunne dyrke forskellige Pæresorter ved varme Mure, ligesaa Blommer og Æbler. Velpassede Frugtespaliers kan give særlig god og tidlig Frugt, men kræver en Del fagmæssig Pasning.

Ved nordvendte Mure kan man med godt Resultat espaliere Surkirsebær (Sorten *Skyggemorel*) og *Ribs*.

For mere æstetiske Formaal kan mangfoldige Arter komme i Betragtning til Plantning ved Bygningers Mure.

Stærktvoksende *Rosensorter*, og ikke mindst de saakaldte Slyngrøser, forskellige Buske og Træer, egentlige Slyngeplanter som *Clematis*, *Caprifolier* og almindelig *Vildvin*.

Blaaregn (*Wistaria chinensis*) kræver varm Plads, snor sig om Traade og Tremmer.

Polygonum baldschuanicum vokser overordentlig hurtigt, slynger sig ligeledes om Traade og Tremmer.

Den saakaldte *Raadhusvin* (*Partenocissus tricuspidata* Veitehi) vokser hurtigt og hefter sig selv paa Muren ved Sugeskiver, dog ikke paa Beton eller kalkede Flader. Den vokser daarligt paa nordvendte Mure.

Den stedsegrønne *Vedbend* hefter sig til Mur og Træ ved Hjælp af smaa Klatrerødder, men heller ikke denne hæfter paa Beton eller kalkede Flader; den hæfter i det hele taget ikke saa godt som *Vildvin*, hvorfor det er nyttigt at fastgøre stormasket Hønsenet paa de Flader, der skal dækkes af *Vedbend*. Den oprindelige Art hedder *Hedera helix* og er ret smaabladed, men almindeligvis bruges den mere storbladede Form (*Hedera helix Hibernica*).

Græs.

For en let Vedligeholdelse er det betydningsfuldt, at Græsflader deles mindst muligt, og det letter Klipping meget, at der overalt, hvor Græs møder Jord med Blomster- eller andre Plantninger, lægges en smal Stenkant med Overfladen i Plan med Græs og Jord. En Klynke paa Fladen og paa langs vil være tilstrækkelig, men er der krybende Planter indenfor, vil det være ønskeligt med en noget bredere Flise, 25 à 30 cm.

Græs kan vokse paa et temmelig tyndt Muldrag, men det holder sig langt bedre tæt og grønt i tørre Perioder, naar Muldraget er mindst 30 cm tykt, og naar der før Tilsaaning tilføres rigelig Gødning. Indtil et Læs animalsk Gødning pr. 100 m² eller 3 kg Nitrophosca eller 1,5 kg 37% Kaligødning, 3 kg 18% Superphosfat og 3 kg svovlsur Ammoniak.

Enaarige Plæner tilsaas bedst med 5 kg engelsk (almindeligt) Rajgræs pr. 100 m².

Til Frøblandinger for *fleraarige Plæner* findes et Utal af Recepter, men Spørgsmaalet er kun lidet undersøgt ved sammenlignende Forsøg.

Paa god, nogenlunde fugtig Jord eller, hvor der vandes, vil det sikkert være godt at nøjes med almindeligt Rapgræs, som giver en meget smuk Plæne, der dog lider under Tørke. Der kan enten saaes 1 kg almindeligt Rapgræs pr. 100 m², eller der kan yderligere udsaaes 2 kg alm. Rajgræs pr. 100 m², hvis det er af Betydning, at Græsfladen hurtig bliver grøn og dækkende. Rajgræsset vil efterhaanden dø bort. Det er dog sikkert bedst at nøjes med ren Udsæd.

Ved at bruge flere Sorter i Blanding sikrer man sig, at i hvert Fald en Slags Græs trives godt. Under almindelige Forhold kan man f. Eks. bruge pr. 100 m²:

1,5 kg almindeligt Rajgræs.

0,5 kg alm. Rapgræs

0,5 kg Engrapgræs.

0,25 kg rødbladet Svingel.

0,25 kg Fioringræs.

Paa meget *tørre Steder vil* det være fordelagtigt at bruge en Udsæd af 2 kg Eng-Rottehale eller Timothe pr. 100 m², og under gamle Træer giver en ren Udsæd af 3 kg Hundegræs pr. 100 m² et godt Resultat.

Ønskes en Iblanding af Hvidkløver, anvendes 30 gram pr. 100 m².

Græs kan *saes paa ethvert Tidspunkt* mellem April og November, men Saaningsarbejdet kan være umuligt i meget regnfulde og meget tørre Perioder. April, Maj, August og September vil være de bedste Maaneder til Udsæd af Græsplæner.

Det vil altid være særdeles lønnende at lade et Græsareal ligge hen en Sommer til „Brakning”, d. v. s. at Jorden lades uden Udsæd, saaledes at Ukrudtet kan ødelægges efterhaanden som det vokser frem, men det er meget vigtigt, at ingen Ukrudtsplante faar Lov at sætte Frø eller samle Reservenæring til de underjordiske Rodstokke, hvorfor der maa renses med 1 à 2 Ugers Mellemløb.

En ny Plæne vil efter Forholdene paa Stedet taale en ikke alt for stærk Færdsel efter 3 à 4 Maaneders Forløb, men det er heldigst, at der gaar en Sommer, inden man færdes paa nyt Græs.

Grusgange.

Det vil altid være heldigst at fjerne Muldlaget under Gangene, hvorved Ukrudtets Livsbetingelser indskrænkes stærkt.

Simplest og billigst anlægges Gangene ved en Paaføring af 2 à 3 cm Grus. De holdes i Orden ved Rivning og Skufning, men de er ikke meget tørre i fugtige Perioder.

Til gode Havegange bruges et 5 à 10 cm tykt Underlag af gode Slagger, Stenaffald, Singels eller lignende, som tromles fast under Vanding og afdækkes med 3 cm Grus, som ligeledes tromles godt. Gruset maa helst indeholde en Smule Ler, og efter Tromlingen gives der et ganske tyndt Lag skarpt Grus. Saadanne Gange kan imidlertid daarligt holdes med Rivning, de fejes med en Riskost.

Grusede Gange bør ikke *stige* mere end 1 paa 10, men er det nødvendigt, kan man dog gaa til 1 paa 6 uden Anvendelse af Trappetrin.

Macadamiserede Indkørsler til Garager, Vendepladser o. deslige kan udføres med et 15 cm tykt Lag gode Slagger, som sorteres godt og afdækkes med 3 à 4 cm Grus. En virkelig Macadamisering med et Lag Bundsten under Skærver eller Singels

maa dog foretrækkes. Behandling med Asfaltemulsion kan meget anbefales.

Følgende *Bredder* kommer til Anvendelse:

60 cm mellem Bede i en Blomsterhave.

90 à 100 cm i meget smaa Haver og til mindre vigtige Gange.

120 cm til almindelige Gange i smaa Haver.

160 cm til Gange i jævnstore Haver og til Indgange i mindre Haver.

2 à 2,5 m i større Haver, hvor der ønskes brede Gange.

3 à 3,5 m for Indkørselsveje til Garager.

Af æstetiske Grunde maa det anses for heldigst, at Gangene kun ligger ganske lidt under de tilstødende Arealer, kun et Par cm eller mindre.

Kanter.

Grusede Gange maa adskilles fra Jord eller Plantninger med Kanter af en eller anden Art.

Mellem Gange og Græs er det ikke nødvendigt med nogen særlig Kant. Før har man i vid Udstrækning brugt *Græskanter* til Adskillelse mellem Gange og Plantninger eller Blomster, men de er ret vanskelige at vedligeholde, saa de kan ikke anbefales. Græskanter maa mindst være 60 cm brede, og jo større Bredde des lettere Vedligeholdelse.

Forskellige Planter gør god fyldest som Kanter ved Gange, naar de plantes i Række som en Slags ganske lave Hække.

En af de allerbedste er en lav *Buksbom* (*Buxus sempervirens suffruticosa*), men den er desværre ikke meget yndet for Tiden, idet den hos de fleste vækker Forestillinger om Kirkegaard. Dog har den alle en god Kantplantes Egenskaber. Tæt Vækst, stedsegrøn, taaler Klipping, og Materialet er billigt.

Teucrium chamædrys er en Læbeblomst, som paa visse Maader er ligesaa god som Buksbom, men den maa klippes noget mere, fordi den blomstrer. Paa tør Jord er den maaske at foretrække, da den holder sig bedre grøn og frodig.

Medens de nævnte Planter vil kunne holdes i 20-25 cm Bredde, kræver den yndede *Lavendel* betydelig mere Plads, 40-60 cm. Lavendel er meget smuk hele Aaret, men kræver en solrig Vokseplads, og den kan fryse ned i strenge Vintre, særlig naar Hækken er blevet gammel og bred.

En anden Læbeblomst, *Kattemynte* (*Nepeta Mus-*

sini) plantes meget i de senere Aar, den er langt mere haardfør end Lavendel (taaler dog ikke Efteraarsplantning), men da det er en udpræget Staude, hvis overjordiske Dele gaar bort om Vinteren, er den ikke paa langt nær saa god som Lavendel.

I øvrigt vil mangfoldige lave Planter kunne bruges, men der findes næppe nogen, der giver nogen en saa god Kant, som de tre førstnævnte.

I Reglen vil det være formaalstjenligt at indrette en Kant af et dødt Materiale og plante forskellige Plantearter i uregelmæssig Fordeling indenfor denne.

I saa Fald behøver selve Kantmaterialet ikke at være særlig fint, idet det delvis dækkes af Bevoksning. Almindelige *Murstensklinker* er særdeles velegnede. De sættes paa langs, der medgaar 4-6 Stk. pr. m. Sættes de paa Højkant, som staaende, medgaar der 9 Stk. pr. m.

Hasle eller andre finere Klinker er naturligvis fortræffeligt egnede, men koster betydelig mere.

Særlige *Betonkanter* eller Betonflisestumper (som Flisestumper i det hele taget) vil være gode.

Runde *Sankesten* af 12-18 cm Gennemsnit eller kløvet Stenaffald i lignende Størrelse kan ogsaa give smukke Stenkanter; de lægges helst saaledes, at de ud mod Gangen og opefter danner saa lige en Linie som muligt.

Fliser.

Lægges helst i et Sandlag af 5-7 cm Tykkelse og i Plan med Terrænoverfladen.

Særlige Kanter er unødvendige langs Flisegange.

Bredden kan gaa helt ned til 30 cm for Flisestier i Blomsterplantninger og for Fliserækker, rigidom, som adskiller Græs og Plantninger.

Betonfliser faas i mangfoldige Maal, særlig anvendelige er formentlig 30 x 50 x 5, 40 x 40 x 5, 50 x 50 x 5 og 60 x 60 x 6 cm.

Almindelige *Fortovsfliser* er 62,5 x 80 x t cm og kan taale let Automobilfærdsel, men det er tilraadeligt til Indkørsler at bruge 10 cm tykke Fliser eller armerede Fliser.

Betonflisestumper Bruges meget til „Brudfliselægninger“, Materialet er billigt, men det er uskønt, at de enkelte Fliser altid har een ret Vinkel.

Klinker af forskellig Art er gode til Havegange, og stiller sig i Pris omtrent som Beton.

Skal en nogenlunde haard Sten underkastes en

stenhuggermæssig Overfladebehandling for at blive egnet til Haveflise, saa vil Arbejdet dermed let andrage mere, end der kan betales for Fliser til dette brug. Plader af passende Tykkelse, der ikke kræver særlig Overfladebehandling. Disse Egenskaber gør visse Gneis og Sandsten brugbare medens visse Kalksten kan sælges billigt, fordi de i brudfrisk Tilstand er bløde og lette at bearbejde.

Stenmateriale til Havefliser maa være vejrfast, det maa ikke være skørt, og det maa være slidfast.

Tyske *Sollinger Sandsten*, norske *Opdal Gneis* og *Kalksten fra Øland* er de Materialer, som for Tiden finder størst Anvendelse til Havebrug, særlig under Hensyn til Prisen. Vore egne *Neksøsten* er aldeles fortræffelige, men desværre noget dyrere, og *Fakse Kalksten* er dels dyr og dels upaalidelig, naar den lægges paa Jord.

Blomster.

Blomster kræver for de allerflestes vedkommende Sol. De Arter, der kan vokse i Skygge, bliver som Regel smukke i Sol, og de, der foretrækker Skygge, bliver sjældent saa smukke, som de solelskende Arter.

De allerfleste Blomster trives paa almindelig god Jordbund, nogle kræver megen Næring, andre blomstrer smukke, hvor Jorden ikke er alt for næringsrig, enten dette nu skyldes Artens naturlige Jordbundskrav eller den plantefysiologiske Lov, at megen Næring giver mere bladmæssig Frodighed end Blomster og Frugt

De lavere voksende Blomsterarter kan inddeles i nogle Hovedgrupper.

Enaarige Planter, som *saaes paa Blivestedet*, stiller i Reglen ikke store Krav, de giver et langt og rigt Flor for mange Arters Vedkommende, men det er en Fejl, at de lader Jorden udækket temmelig længe om Foraaret og ind i Forsommeren. Morgenfruer, Valmuer, Nasturtier og Solsikker er Eksempler. De yndede Lathyrus hører ogsaa til denne Gruppe, men de kræver Støtte under en eller anden Form, Ærteris eller udspændt Hønevæv.

De *enaarige* saakaldte *Udplantningsplanter* hører hjemme under et saa varmt Klima, at de hos os faar en alt for kort Udviklingstid, hvorfor man saaer Frøet Vinter eller tidligt Foraar i Drivbænke eller Drivhuse og udplanter paa Friland, naar der ikke mere kan være Tale om Nattefrost, og Jorden i øvrigt er

bekvem. Aster, Levkøjer, Løvemund, Fløjlsblomster og Zinnia er Eksempler paa denne Kategori.

Toaarige Blomsterplanter blomstrer først i det andet Leveaar for at afslutte Væksten med Frøsætningen. De maa altsaa saaes Aaret før, Foraar eller Sommer efter Arten. Forglemmigejer, Stedmoder, visse Nelliker, Gyldenlakker og Fingerbøl er Eksempler.

Med Ordet *Stauder* betegner man fleraarige urteagtige Planter, hvis overjordiske Del dør bort hvert Aar. Stauder spiller en meget stor Rolle i Nutidens Haver, dels fordi der er en Mængde smukke Arter, som stadig forbedres ved Alverdens Gartners Anstrengelser, og dels fordi Stauderne temmelig tidligt om Foraaret vokser hurtigt frem, saaledes at et Staudebed kan være frodigt og farvet paa et tidligt Tidspunkt, ja visse Arter er delvis stedsegrønne.

Der er Stauder i Blomst hele Aaret rundt, og de har de forskelligste Højder og Vækstformer. Lave Arter med pude eller tæppedannende Vækst finder rig Anvendelse til Kanter, til Plantning mellem Fliser og i Murfuger og naturligvis i rigt Maal i de uskønne Stenhøje. Aubrietia, Nelliker, Lyngfloks, Klokkeblomster, Stenurter og Stenbræk er nogle af de smukkeste og bedste Slægter.

Af halvhøje og høje Staudearter kan nævnes i Rækkefølge efter Blomstringstiden Løgvækster som Narcisser, Tulipaner og Hyacinther, Doronicum, Engblommer, Lupiner, Iris, Valmuer, Pæoner, Ridder-spore, Floks, Helenium og Høstaster. Af disse Arter findes der et Utal af Varieteter, det er de vigtigste Stauder, men der er saa mange andre, hvoraf der kun dyrkes een Art eller, hvoraf hver Art kun dyrkes i et Par Varieteter. Incarvillea, Raketblomst, Natlys, Bocconia og Stokroser for at nævne nogle Eksempler i Flæng.

Den varietetsrige Georgine maa ogsaa nærmest regnes for en Staude, men Roden maa opbevares frostfrit om Vinteren, og derfor lider den af samme Skavank som Sommerblomsterne; der gaar temmelig lang Tid, før Jorden er dækket af grønt.

Planteafstande for Stauder varierer naturligvis meget stærkt, fra 15 cm for lave Planter og Løgvækster til 100 cm for stærktvoksende Ridderspore. Groft

kan man maaske regne med, at der gaar 20-25 Stk. pr. m² af lave Stauder, og 6-8 Stk. pr. m² af de høje og halvhøje Stauder.

Georginer kræver fra 50 til 100 cm Afstand efter Varietetens Vækst.

Det, man kunde kalde *Ædelroser* i Modsætning til „vilde Roser“, omfatter et Tusindtal af Varieteter, som egentlig afviger forholdsvis lidt.

De formeres i Planteskolerne ved Okulation paa Rodhalsen af frøformerede Vildroser, og de allerfleste Varieteter bliver aldrig ret store, idet de fryser temmelig langt ned hvert Aar, eller de skæres ligefrem ned, fordi man derved opnaar bedre Blomstring. Roser kræver god næringsrig og kalkrig Jord, megen Sol og frisk Luft. Der kan regnes med en Planteafstand paa 30-60 cm. Roser tiltrækkes ogsaa med Stamme paa 1 à 2 m, men meget anbefalelsesværdige er den Art Planter dog ikke. Dels er det vanskeligt at anbringe dem smukt, og dels lider de en Del mere under Nedfrysning.

C. Th. Sørensen.

Litteratur:

Nordisk illustreret Havebrugsleksikon. En ny Udgave er under Forberedelse, den redigeres af Professor A. Pedersen. Et meget omfattende Værk, hvori alle Havespørgsmaal behandles.

E. Erstad-Jørgensen: Anlæggsgartneri. 1926. En grundig Behandling af Emnet, ogsaa for saavidt angaar Bassiner, Sportspladser m. m. Desuden indeholder Bogen en beskrivende Liste over vore vigtigste Træer og Buske.

G. N. Brandt: Stauder, og samme: Vand- og Stenhøjsplanter. Begge Bøger indeholder meget værdifulde Kulturraad og Anvisninger, men Udvalget af Sorter er næppe tidssvarende, idet der af forskellige Planter er fremkommet mange nye og værdifulde Varieteter i Aarene efter disse Bøgers Udsendelse.

Af den rige tyske Havelitteratur kan fremhæves:

Camillo Schneider: Jedermans Gartenlexikon. München 1933. Et lille, men meget righoldigt Leksikon.
Kurt Pöthig und Camillo Schneider: Hausgartentechnik. Berlin 1929. En ganske fortræffelig Gennemgang af de tekniske Spørgsmaal, der forekommer ved mindre Havers Anlæg.